

Úvod – Stručný popis témy práce

Práca je zameraná na analýzu gramatikalizácie v kreolských jazykoch. Ide o kreolčinu guadeloupskú, martinickú, guyanskú, haitskú, louisianskú, réunionskú, seychelskú, maurícijskú a o jazyk tayo, teda o kreolské jazyky, ktoré vznikli na báze francúzštiny. Predmetom výskumu sú gramatické morfémy, ktoré sa v uvedených kreolských jazykoch používajú ako indikátory času, spôsobu a aspektu. V angličtine sú označované ako „TMA markers“.¹ TMA indikátory, ktoré skúmame, pochádzajú z francúzštiny. Pri prechode do nového – kreolského – jazykového systému však došlo k ich modifikácii nielen na úrovni formy, ale aj funkcie. A to je predmetom našej analýzy.

Metodológia

V našej analýze sa snažíme preskúmať proces a výsledok preberania jazykových prvkov z francúzštiny do jednotlivých kreolských jazykov. Aby sme tieto procesy skúmali, musí ich výsledkom byť gramatická morféma. Keďže ide o procesy preberania prvkov z jedného jazyka – zdrojového, do jazyka druhého – cieľového, využívame čiastočne analýzu rozdelenú na tri fázy: 1) identifikáciu prvku, 2) modifikáciu prvku, a 3) príčiny prevzatia prvku. Tento spôsob analýzy využil Ondřej Pešek (2007: 20 – 22) v svojej práci o vypožičiavaní lexikálnych jednotiek z latinčiny v diele Jeana de Meuna, pričom sa inšpiroval trojfázovou štruktúrou analýzy lexikálnych výpožičiek, ktorú navrhol John Humbley. Táto analýza je určená na skúmanie výpožičiek lexikálnych, no v našom prípade ju skúšame aplikovať na proces preberania prvkov, ktoré boli v zdrojovom jazyku lexémami, a v cieľovom jazyku sa stali gramatickými morfémy. Podľa Humbleya prvú fázu – identifikáciu – chápeme ako vyhľadávanie, v našom prípade, gramatických morfémy. V druhej fáze analýzy – modifikácii – sledujeme zmeny, ktoré na skúmanom prvku v cieľovom jazyku pozorujeme v porovnaní s jeho tvarom v zdrojovom jazyku. Tretia fáza spočíva v analýze vonkajších a vnútorných príčin prevzatia prvku z francúzštiny do kreolského jazyka. Rovnako ako O. Pešek, aj my aplikujeme tieto princípy analýzy na

¹ TMA – „*tense, mood and aspect markers*“ (LEFEBRE, 2011: 409).

jazykové plány oddelene – plán fonetický, morfológický ako aj grafickú podobu či funkciu indikátorov v kreolských jazykoch.

Prvá časť našej práce je zameraná na historický a sociolingvistický prehľad kreolských jazykov na báze francúzštiny, ktoré vznikali prevažne v 17. a 18. storočí. Prostredníctvom týchto dvoch prehľadov poskytujeme súbor vonkajších faktorov jazyka, ktoré mali vplyv na preberanie prvkov z francúzštiny do kreolských jazykov. V tejto časti našej práce rozdeľujeme kreolské jazyky na báze francúzštiny na tri skupiny podľa ich geografickej polohy. V prvej skupine – americko-karibskej sú zahrnuté kreolské jazyky z Louisiany, Haiti, Guadeloupe a k nemu prináležiacich ostrovoch Svätý Bartolomej² a Marie-Galante, ďalej kreolčiny z ostrova Sv. Tomáša, Martiniku, Dominiky, Svätej Lucie, Grenady, Trinidadu a Francúzskej Guyany. V prípade zóny Indického oceánu ide o kreolčiny, ktoré sa používajú na Réunione, Mauríciu, Rodrigues³, Seychelách a v Saint-Louis v Novej Kaledónii, kde v priebehu 20. storočia vznikol najmladší kreolský jazyk nazývaný tayo.

Podľa už spomenutej Humbleyovej metódy je identifikácia lingvistickej výpožičky zložená z dvoch častí – deskriptívneho a diachrónneho prístupu. V našom prípade sa v deskriptívnej časti zameriavame na vyhľadávanie gramatických morfém v korpuse kreolských textov. Toto vyhľadávanie je založené na morfológických, sémantických alebo syntaktických kritériách. V niektorých prípadoch treba využiť viacero kritérií naraz ako napríklad pri haitskej kreolčine, kde by bolo nemožné rozlíšiť tvar *te* – osobného zámena 2. osoby singuláru od tvaru *te* – TMA indikátora minulosti alebo predčasnosti.⁴ V diachrónnej časti sa snažíme zistiť a popísať, akým spôsobom sa skúmaný prvok do kreolčiny z francúzštiny dostal. Toto je zrejme najťažšia časť našej práce. V tejto časti treba skúmať nielen preberanie jednotlivých prvkov z francúzštiny do kreolčiny, ale aj vplyv afrických jazykov. Popritom musíme zohľadňovať skutočnosť, že v prípade francúzštiny mohlo ísť o dialekt námorníkov alebo kolonizátorov, čiže dialekty zo západných a severozápadných častí Francúzska ako napríklad normandský.

Analýzu modifikácie skúmaných gramatických morfém, ako druhú z fáz analýzy podľa Humbleya, robíme na úrovni grafickej, fonetickej a morfológickej.

² Vo francúzštine „Saint-Barthélemy“.

³ Vo francúzštine „île Rodrigues“.

⁴ TMA indikátor *te* pochádza z francúzskeho prídavia *été* alebo z indikatívu imperfekta 1., 2., 3. osoby singuláru alebo 3. osoby plurálu *étais, était* alebo *étaient*.

Snažíme sa popísať fonetické zmeny z hľadiska diachrónneho. Východiskovým tvarom je podoba skúmaného elementu v zdrojovom jazyku – francúzštine. Ten porovnávame s najstarším kreolským tvarom, aký nájdeme v našom diachrónnom korpuse. Diachrónny korpus však pozostáva len z textov kreolských jazykov z oblasti karibsko-americkéj, pretože je zložený z textov z publikácie *Textes anciens en créole français de la Caraïbe, Histoire et analyse* od Marie-Christine HAZAËL-MASSIEUX (2008). V prípade kreolských jazykov z oblasti Indického oceánu máme k dispozícii len niekoľko viet, keďže tieto texty sú zverejnené len čiastočne a to najmä vďaka publikáciám Chrisa CORNEA (1970, 1977). Tu musíme podotknúť, že staré kreolské texty sú poznačené vplyvom francúzskeho pravopisu a to kvôli francúzskemu pôvodu ich zapisovateľov. Tento fakt sa odráža najmä v grafickej podobe skúmaných TMA indikátorov. V ďalších krokoch pristupujeme k porovnaniu s tvarmi v neskorších zápisoch až po súčasnosť.

V prípade francúzskych lexém, ktoré sa stali TMA indikátormi vo viacerých kreolských jazykoch, pristupujeme aj k synchronnej analýze a porovnávame ich tvary medzi jednotlivými kreolskými jazykmi. Aj tieto analýzy prebiehajú na úrovni grafickej, fonetickej a morfolologickej.

Poslednou fázou, ktorú podľa vzoru Humbleyovej teórie o analýze jazykových výpožičiek aplikujeme, je skúmanie dôvodov, prečo k prebratiu elementu z francúzštiny do kreolských jazykov prišlo. Podľa Humbleya existujú externé a interné dôvody preberania elementov z jedného jazyka do druhého.⁵ Keďže predmetom našej analýzy sú TMA indikátory, môžeme hovoriť len o interných príčinách ich prevzatia z francúzštiny do kreolských jazykov.

Okrem toho analyzujeme aj zmeny, ktorými elementy prešli na úrovni ich funkcie, čiže prechod z lexémy do gramatickej morfémy. Podobne ako v prípade grafickej, fonetickej, či morfolologickej analýzy z diachrónneho hľadiska aj tu vychádzame z použitia lexémy vo francúzštine v období, keď konkrétny kreolský jazyk vznikol a konfrontujeme ho s najstarším doloženým použitím jeho kreolskej podoby až po súčasnosť. Pristupujeme aj k synchronnému porovnaniu funkcie medzi viacerými kreolskými jazykmi, ak ide o TMA indikátory, ktoré vznikli z rovnakej francúzskej lexémy.

⁵ O. Pešek, 2007: 22.

Hoci v našom prípade nejde o výpožičky lexém, ktoré zostanú lexémami aj v cieľovom jazyku, dovolili sme si aplikovať Humbleyovu teóriu, aj keď v upravenej a možno zjednodušenej podobe. Umožňuje nám to pristúpiť k analýze prechodu lexém z francúzštiny do kreolských jazykov a popísať tak komplexne proces ich transformácie na úrovni grafickej, fonetickej, morfolologickej ako aj funkčnej – teda opísať ich gramatikalizáciu.

Bibliografie :

1. HAZAËL-MASSIEUX, Marie-Christine : Textes anciens en créole français de la Caraïbe, Histoire et analyse. Publibook 2008.
2. CORNE, Chris : Essai de grammaire du créole mauricien. Linguistic Society of New Zealand 1970.
3. CORNE, Chris : Seychelles Creole Grammar : Elements for Indian Ocean Proto-Creole Reconstruction. Narr 1977.
4. LEFEBVRE, Claire : Creoles, Their Substrates, and Language Typology. John Benjamins Publishing 2011.
5. PEŠEK, Ondřej : Enrichissement du lexique de l'ancien français : les emprunts au latin dans l'œuvre de Jean de Meun. Masarykova univerzita 2007.